

ОСОБЛИВОСТІ ГЕОГРАФІЧНОГО ПРОСТОРУ В РОМАНІ Ж. ПЕРЕКА “W АБО СПОГАД ДИТИНСТВА”

У статті розглядаються питання взаємопов’язаності будови географічного простору роману Ж.Перека “W або спогад дитинства” з його проблематикою. Розкриваються інтертекстуальні аспекти топографії роману, а також ідеї порожнечі та децентралізації, які вирішуються у творчості письменника за допомогою географічного підходу.

Ключові слова: географічний простір, карта, порожнеча, фрагментарність.

“W або спогад дитинства” (“W ou le souvenir d’enfance”) – один із найвідоміших романів Жоржа Перека (1936-1982). Твір визнаний у Франції важливим літературним пам’ятником епохи, про що свідчить включення його до програми середньої школи. Війна, втрата рідних, жахіття концтаборів й нацизму, відсутність культурної пам’яті, неможливість правдиво оповісти власну біографію – усі ці центральні для твору Ж. Перека проблеми є важливими для розуміння творчості письменника загалом у контексті літератури ХХ століття. Географічний погляд на поетику й проблематику твору є новим у перекознавстві (термін у наш час став цілком легітимним) і наразі лише розробляється. **Актуальність** обраної теми зумовлена тим, що результати літературознавчих розвідок у цьому напрямі допоможуть розширити горизонт подальших досліджень та сприятимуть оформленню нової галузі перекознавства. Окрім того, складення карти творів Ж.Перека є вдалою формою розкриття вузлових питань творчості письменника, недостатньо вивченого на вітчизняних теренах (творчість Ж. Перека лише побіжно згадується у працях В. Фесенко та Ю.Панченко).

Серед дослідників творчості письменника, які зробили найбільший внесок у перекознавство, слід згадати Bernard Magné, Claude Burgelin, Marcel Bénabou, Christelle Reggiani, Mireille Ribière, Jean-Luc Joly, Cécile de Bary. Роман “W або спогад дитинства” особливо глибоко досліджували Philippe Lejeune та Anne Roche. Розгляду твору Ж. Перека у географічному аспекті присвячена нещодавня праця Simon Miaz, акцент у якій зроблено на зв’язку атласу та пам’яті.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей географічного простору в романі Ж.Перека “W або спогад дитинства” (надалі – “W”), що дасть нам змогу продемонструвати, яким чином будова простору художнього твору нерозривно пов’язана з його проблематикою.

Географія є, за одним із визначень, наукою про заповнення простору [1, с.122]. Заповнення це не є хаотичним, принаймні з позицій географічної науки, яка шукає шляхів упорядкування розрізнених елементів простору в ландшафтну єдність. Одним із теоретичних завдань географії є *впорядкування простору*. Наш підхід до художнього простору роману Ж. Перека є аналогічним: його, на перший погляд, непов'язані елементи ми маємо об'єднати у систему ландшафту, сформованого спільною проблематикою.

Відомо, що Ж. Перека надзвичайно полюбляв упорядковувати речі, класифікувати їх і “розкладати по полицках”. Письменник торкався теми класифікації та інвентаризації різноманітних предметів та явищ у численних своїх творах. У збірці “Думати/Класифікувати” (“Penser/Classer”) є стаття під назвою “Короткі замітки щодо мистецтва й техніки розставляти свої книжки” (“Notes brèves sur l’art et la manière de ranger ses livres”), яку письменник починає із такого зауваження: “Будь-яка бібліотека відповідає подвійній потребі, яка часто є також подвійною манією: зберегти певні речі (книжки) та розкласти їх певним чином” [10, с.31]. Ця думка є цілком справедливою стосовно творчості Ж. Перека, його визначення літератури. У будь-якій книжці письменника можна побачити прагнення зберегти певні речі за допомогою письма, а також манію до впорядкування цих речей, чи то за рахунок формальних обмежень, чи через специфічну структуру твору. Прагнення це нерозривно пов'язане з заповітною мрією Ж. Перека, яку він озвучив наприкінці “Просто просторів” (“Espèces d’espaces”): “Я би хотів, щоб існували місця стійкі, непохитні, незрушні, неторкані і майже недоторкані, незмінні, укорінені; місця, що були б орієнтирами, відправними точками, витоками...” [9, с.179]. Якби такі місця існували, усе можна було би розкласти по порядку, бездоганно класифікувати, відштовхуючись від них. Однак вони не існують, і це письменник чудово розуміє, а тому його ігри з класифікаціями завжди лишаються проектами, що спонукають Ж. Перека до подальшої творчості.

Таким чином, ми можемо стверджувати, що місця на карті творів Ж. Перека, якщо й не є непорушними орієнтирами або “відправними точками”, то принаймні виступають вузлами смислотворення, центрами змістової напруги, адже певним чином упорядковують всесвіт письменника. Розглянемо ці місця детальніше. На сторінках “W” згадуються 34 країни (до яких можна додати ще 4, названі непрямо, а через міста, які у них знаходяться), з яких 23 у Європі, 5 в Америці, 3 в Азії та 2 в Африці (додамо до цього країну-материк Австралію). У Франції згадано 13 міст (причому в Парижі наводиться понад 30 окремих місць), 4 історичні провінції, 1 адміністративний регіон, 2 департаменти та 2 комуни. У Польщі – 4 міста, у Німеччині – 2 землі та 3 міста, в Італії та Швейцарії – по 2 міста. Окремо слід згадати досить детальну карту

Вогняної землі: названо 5 островів, а також одну протоку, канал, мис, півострів, бухту, море і гірський хребет.

Уявляючи собі географічну карту “W”, спостерігаємо цілком зрозумілий згусток місць у Європі (Франція та Німеччина знаходяться у центрі автобіографічної частини роману), а також на крайньому півдні Американського континенту – у Вогняній землі, де розгортається важлива частина фікціонової лінії твору. Але окрім великої кількості прямо названих топонімів у творі є також і такі, які автор навмисне замовчує. Так відбувається у детективній лінії першої частини роману: головний персонаж і оповідач Гаспар Вінклер (пізніше ми дізнаємося, що це не справжнє його ім’я) народився у “R., невеликому хуторі у три будинки, неподалік від A.” [12, с.11]. Нам невідома країна його народження, хоча за текстом стає очевидно, що це не Франція. Водночас ми знаємо, що персонаж франкомовний. Це спонукає читача до пошуків, ким же є цей фальшивий Гаспар Вінклер (швейцарець? бельгійський?), і в цьому сенсі сприяє детективному механізму розслідування. Тобто вже на рівні номінації топографема проблематизується, стимулюючи читача до інтеракції з текстом.

Проблеми постають також і у випадку з деякими прямо названими топонімами. Мапа “W” є добре деталізованою – по суті, вона покриває більшу частину світу, що викликає слушне запитання: навіщо згадки про таку значну кількість країн світу в оповіданні, в якому йдеться про дитинство француза єврейського походження у часи війни? Для відповіді на нього варто звернутися до тексту й прослідкувати, у зв’язку з чим називаються ці країни.

Якщо часті згадки про Францію не викликають запитань, то набагато цікавішим є те, що Німеччина, на другому місці після Франції, яка як своєрідний головний персонаж твору, що стоїть за війною і таборами, мала би згадуватися у біографічній частині, з’являється якраз у детективній лінії, для якої Друга світова не має практично жодного значення. Німеччина – це країна, в якій Гаспар Вінклер переховується від правосуддя, тож вона є для втікача скоріше порятунком, аніж уособленням смерті. Це свідчить про свідому техніку замовчування, використану Ж. Переком: він не називає Німеччину прямо, не посилає на її адресу жодних інвектив, навіть відводить увагу читача від неї. Можливо, цим самим письменник показує універсальність нацизму, Голокосту: вони не є явищами суто німецькими, вони – це плід людської ненависті, яка не має національності. Подібні явища можуть статися де завгодно, якщо для цього будуть створені відповідні соціальні й політичні умови.

Польща є третьою європейською країною за частотою згадок, що відповідає логіці книги: коріння письменника іде саме звідти. Цікавішим є “заморський” бік роману. Більша частина країн американського континенту по-

стають на сторінках детективної історії Гаспара Вінклера: корабель Сесілії Вінклер потрапляє в аварію десь в архіпелазі Вогняна земля, і на пошуки потерпілих вирушають рятувальники з Чилі та Аргентини. Патагонія і Вогняна земля викликають у багатьох європейських читачів (і особливо у досвідчених читачів Ж. Перека) асоціації з екзотичними островами й авантурними подорожами в дусі Жуля Верна, і справді, використання їх у історії Вінклера є абсолютно невинними. Уся ця фікціональна лінія є найбагатшою на згадки про різні куточки Землі (і США, і океанські острови, і Швейцарія), що великою мірою передає захоплення Ж. Перека цим специфічним жанром літератури. Гра у екзотичні назви є, безперечно, одним із прийомів створення особливої детективної атмосфери і йде корінням у літературні традиції ХІХ століття.

У романі Ж. Перека є чимало прямих посилань на книги Верна: так, за сновника колонії на острові W письменник порівнює із капітаном Немо [12, с.91], а у автобіографічній секції згадує читання у дитинстві романів “Замок у Карпатах” та “Матіас Сандорф” [12, с.191]. В одному з інтерв’ю Ж. Перека зазначав, що фікціональна частина його книги починається подібно до роману Жуля Верна: із корабля, що заблукав, із історії, яку оповідають читачеві, посилаючись таким чином на “Дітей капітана Гранта” [3, с.207]. Тема бурі й корабельної аварії присутня у “Таємничому острові”, причому острів цей не віднайти на жодній карті, хоча відомо, що він знаходиться серед островів Чилі. Врешті, острів чекає затоплення (*зникнення*), а у п’ятьох персонажів, які вижили, не лишається жодних доказів його існування, окрім їхніх власних свідчень, спогадів – так само, як і в історії Гаспара Вінклера та W. Окрім цих паралелей дослідниця Anne Roche зазначає, що “Діти капітана Гранта” – це історія про пошуки батька, а у “Замку в Карпатах” центральна роль належить померлій оперній співачці [13, с.128], що безумовно перегукується з образом Сесілії Вінклер з “W”. John Pedersen помітив, що дія роману Верна “Потерпілі з корабля “Джонатан”” (опублікованого посмертно) відбувається у Вогняній землі і також зачіпає тему колонізації [8, с.128].

Жуль Верн був одним із улюблених письменників Ж. Перека, автор “W” навіть зараховує його до числа своїх духовних батьків, родини [3, с.161]. Безперечно, твори Верна створюють дуже специфічну і впізнавану атмосферу, яка відсилає читача до певного пласту пригодницької літератури періоду великих колоніальних імперій другої половини ХІХ століття, і Ж. Перека майстерно передає це відчуття у власному романі кількома тонкими штрихами: згадками про товариства порятунку (зокрема, Bureau Veritas), заснування яких припадає саме на ці часи, засобами географічного маркування, про яке вже сказано вище. Проте алюзії до Жуля Верна не є суто стилістичним при-

йомом: вони також вказують на прихильність Ж. Перека до творчого методу французького класика, для якого характерним є поєднання “наукової”, документальної правди з фантастикою, цілковитою вигадкою. Саме така діалектика істинного й фікціонального готує читача до адекватного сприйняття проекту Ж. Перека. Цікаво у контексті сказаного згадати інтерв’ю 1979 року, в якому Ж. Перек, наводячи власне визначення письменника, звертається до роману Верна “Жангада. 800 льє Амазонкою”: двоє підлітків сидять на березі ріки, і дівчина каже хлопцеві, що хоче знати про Амазонку все. Для цього героїня пропонує піти до бібліотеки. Наступний розділ книги переказує енциклопедичну статтю про цю ріку. Для Ж. Перека таке перетворення справжньої Амазонки в Амазонку-книгу є найвлучнішою метафорою письма [3, с.79]. Це, безперечно, є одним із ключів до розуміння творчості письменника та роману “W” зокрема. Текст Ж. Перека слід сприймати як *карту*, а не як *територію*: названі місця не обов’язково відсилають до реальних місць у світі, а найчастіше є складними знаками, які мають безліч можливих інтерпретацій.

Італія, а саме Венеція, згадується у першому і другому розділах роману, тобто як у фікціональній, так і у автобіографічній секціях, що свідчить про особливий статус цього міста, яке єднає два світи. Фікціональний Гаспар Вінклер раптово натикається у місті на людину, яка нагадує йому про пережите на острові W; наратор автобіографічної частини саме у Венеції пригадує історію W, яку вигадав у дитинстві. Плавуче місто, хитке, як сама пам’ять, стає відправною точкою для цілого роману. Зовсім не випадково з Венецією пов’язане ім’я митця епохи Відродження, чий твори справили неабиякий вплив на літературну діяльність Ж. Перека, – Антонелло да Мессіна. У розділі XXI Ж. Перек згадує епізод дитинства, в результаті якого у нього на все життя лишився шрам над губою. Цей рубець мав для письменника особливе значення, став його характерною рисою, знаком. У тому ж розділі він оповідає про те, що саме через цей шрам почав особливо ставитися до картини да Мессіна “Кондотьєр”, адже зображений на ній невідомий чоловік має ту саму відмітину на обличчі. Очевидно, картина ця глибоко вразила Ж. Перека: перший його роман (не виданий за життя) називався “Кондотьєр”. Та сама картина з’являється й у “Людині, що спить” (“Un homme qui dort”): головний герой ходить до Лувра подивитися на “Кондотьєра”. Опис картини епохи Кватроченто, що дуже схожа на “Кондотьєра”, можна також віднайти на сторінках “Життя спосіб використання” (“La Vie mode d’emploi”) [6, с.62].

Безперечно, шрам, рубець – це більше, ніж просто незначна фізична вада, особливість зовнішності [4, с.62]. У “W” Ж. Перек неодноразово наводить різні травми, які отримав у дитинстві, хвороби, на які хворів, а також ін-

циденти, які з ним траплялися. Усе це свідчить про те, що рани дитинства слід розуміти не лише буквально, а й метафорично: “W” – це багато в чому твір про шрам, який війна лишила на дитинстві письменника, а дитинство, у свою чергу, – на усьому його житті.

На початку ми зазначали, що географія є наукою про заповнення простору, тобто у певному розумінні заповнення порожнечі. Проблема відсутності й порожнечі є однією з центральних у творчості Ж. Перека взагалі, а у “W” вона виступає безперечним лейтмотивом. Посередині роману оповідь обривається, і на наступній сторінці перед нами білий аркуш, а на ньому три крапки, взяті в дужки, – символ пропуску, упущення. Нестача для Ж. Перека пов’язана як із втратою батьків, так і з відсутністю коріння: письменник не розмовляв мовою своїх предків, не мав із родичами майже нічого спільного [11, с.45]. Війна, табори – усі ці явища зовнішнього світу, про який у творі сказано чи не найменше, є для Ж. Перека проблемами похідними від однієї центральної – проблеми особистої втрати людиною близьких. Письменник пояснює у розділі VIII, що він міг би ще продовжувати нагромаджувати відомості про батьків, однак вони ніяк не допоможуть йому сказати те, що він хоче сказати [12, с.58-59].

Philippe Lejeune зазначає у книзі “La Mémoire et l’Oblique. Georges Perec autobiographe”, що завдяки застосуванню складних механізмів кодування спогадів Ж. Переку вдається зберегти неушкодженими емоційність та гуманність свого роману. Письменник відмовляється прикрашати свої спогади зайвими художніми прийомами і в результаті створює текст, який дає читачеві змогу повною мірою відчувати на собі увесь біль людини, яка втратила близьких [5]. Повертаючись до географії та картографії, приведемо тут думку науковця Simon Miaz, який зазначає, що у XX ст. пам’ять більше не сприймається як лінійний і безперервний простір. Ж. Перек на прикладі “W” демонструє фрагментарність пам’яті, її розірваність і нелінійність [7, с.13]. “Це людина, яка шукає на географічних картах докази існування своїх власних спогадів, людина, яка шукає острів, який зник з усіх атласів <...> і який вона спробує відтворити, відштовхуючись від топографії своєї власної пам’яті” [7, с.8-9]. Острів цей – не лише антиутопія W, цим островом є увесь світ Ж.Перека, який письменник прагне зберегти на сторінках своїх книжок. І географія стає у цьому випадку засобом заповнення порожнечі (відсутності спогадів) смислами, складною моделлю простору, в якому пустота відсутня, адже з географічної точки зору порожнеча існувати не може [2, с.126].

Отже, елементи напрочуд деталізованого географічного простору “W” розподілені не довільно. Карта роману Ж. Перека передає смислову напругу історії життя письменника, розірвану й розкидану по простору пам’яті поді-

бно до країн і міст, розкиданих на глобусі. Географія Ж. Перека, як і енциклопедичний характер його текстів, є багато в чому ілюзорною, за нею не варто шукати реальні міста, це скоріше умовні мікросвіти, що несуть певний заряд змісту із безліччю можливих інтерпретацій. Така смислова сітка, що обплітає світ за допомогою географічної карти, є засобом письменника боротися з порожнечою, що з'яє на місці його спогадів про дитинство й загиблих рідних. Порожнеча, таким чином, стає двигуном творення світів, які повинні замістити її та створити нехай тимчасову і нестабільну, але гармонію змісту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Геттнер А. География. Ее история, сущность и методы / Альфред Геттнер. – Л.-М.: Гос. изд., 1930. – 416 с.
2. Тютюнник Ю. Г. Философия географии / Ю.Г. Тютюнник. – К.: Издательско-печатный комплекс Университета «Украина», 2011. – 204 с.
3. Entretiens et Conférences II / Edition critique établie par Dominique Bertelli et Mireille Ribière. – P.: Joseph K., 2003. – 434 p.
4. Heck M. L'« Infra-ordinaire », une poétique du regard / M. Heck // Europe. – Janvier-Février 2012. – № 993/994. – P. 62-70.
5. Lejeune P. La Mémoire et l'Oblique. Georges Perec autobiographe / Philippe Lejeune – P.: P.O.L, 1991. – 256 p.
6. Marty-Pion E. La peinture dans l'œuvre de Georges Perec : Mémoire de DEA, dir. Martin C. et Burgelin C. / Elizabeth Marty-Pion. – Université Lyon II, 1991. – 93 p.
7. Miaz S. L'Atlas de la mémoire dans l'oeuvre de Georges Perec : Mémoire de master sous la direction de Muriel Pic / Simon Miaz. – Institut de littérature française. Faculté des lettres et sciences humaines, Université de Neuchâtel. – Juin 2010.
8. Pedersen J. Perec ou les textes croisés / John Pedersen // Revue romane. – 1985. – N 29.
9. Perec G. Espèces d'espaces / Georges Perec. – P.: Editions Galilée, Collection L'Espace critique, 2000. – 186 p.
10. Perec G. Penser/Classer / Georges Perec. – P.: Editions du Seuil, La Librairie du XXIe siècle, 2003. – 177 p.
11. Perec G. Récits d'Ellis Island / Georges Perec. – P.: Editions du Sorbier, 1980. – 149 p.
12. Perec G. W ou le souvenir d'enfance / Georges Perec. – P.: Denoël, 1988. – 220 p.
13. Roche A. W ou le souvenir d'enfance de Georges Perec / Anne Roche. – P.: Gallimard, 1997. – 239 p.

Виноградов А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

**Особенности географического пространства в романе Ж. Перека “W,
или Воспоминание детства”**

В статье рассматриваются вопросы взаимосвязи строения географического пространства романа Ж. Перека “W или воспоминание детства” с его проблематикой. Раскрываются интертекстуальные аспекты топографии романа, а также идеи пустоты и децентрализации, которые решаются в творчестве писателя с помощью географического подхода.

Ключевые слова: географическое пространство, карта, пустота, фрагментарность.

Vynogradov O.M., post-graduate student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

**Peculiarities of the geographical space in George Perec's
novel W, or the Memory of Childhood**

The article deals with the issues of interconnectedness between the structure of geographical space of George Perec's novel “W, or the Memory of Childhood” and its problematic. The intertextual aspects of novel's topography are shown, as well as the ways that the ideas of emptiness and decentralization are being geographically realized in writer's oeuvre.

Key words: geographical space, map, emptiness, fragmentariness

УДК [811+82-343]:001.8

Вишницька Ю., к.філол.н, доц.,
Київський університет імені Бориса Грінченка

МІФОЛОГІЧНІ СЦЕНАРІЇ: ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ

У статті окреслено теоретичний аспект дослідження: методика фреймового аналізу як одного із способів «прочитання» міфологічних сценаріїв, що проходять тривалий час адаптації у соціумі. Описано методику фреймів у текстах символічної та симуляційної міфологічних моделей.

Ключові слова: квест, міфологічний сценарій, символічна модель, симулякр, симуляційна модель, фрейм, фреймовий аналіз.

Невпинна активність і зростаюча актуальність міфу свідчать про постійну його присутність «тут» і «тепер»: «Можна уявити собі, що для міфоло-